

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

(A 4. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSA HATÁROZATAINAK VÉGREHAJTÁSA
AZ NKVD-JELENTÉSEK TÜKRÉBEN 1944–1946)

(A DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI)¹

1. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAVÁLASZTÁSÁNAK CÉLJA ÉS ELŐZMÉNYEI, KÉRDÉSFELVETÉS

A tényfeltáró elemző, összefoglaló értekezés 25 éves kutatómunka eredménye, amely az 1944–1946 közötti, Kárpátaljára vonatkozó történelemírásban is fehér foltnak számító korszakot tárgyalja. A munka számba veszi a kárpátaljai megyei rehabilitációs bizottság révén, még 1986-ban elindított kezdeti kutatások eredményeit is. Ennek során az elsődleges beregszászi, kijevei és moszkvai levéltári forrásokat használtuk fel. A témára vonatkozó tényfeltáró dokumentumok jelentős részét magyar nyelven még nem publikálták, ezért az értekezés részben forrásközlésnek is tekinthető. A felsorakoztatott érvek, az újszerű megközelítés révén disszertációm fontos fejezete lehet az egyetemes és magyar történettudományak.

Az értekezés megírásának elsődleges célja, hogy tudományos alapossággal feltárja és bemutassa a kollektív bűnösség elvének alkalmazását a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtását az NKVD-jelentések, illetve a Moszkvában megírt forgatókönyvek tükrében. 2014 különösen fontos jubileum a „malenykij robot”-tal foglalkozó kutatók számára, hiszen 70 esztendeje, 1944 novemberében vette kezdetét a civilek internálása. Ennek kapcsán a Kárpát-medencében számos rendezvényen állítanak majd emléket a sztálinizmus mártírjainak.

Az értekezésben tárgyalom, hogy miként zajlott az NKVD (NKVD: A Belügyi Népbiztosság, rövidítve NKVD, oroszul: НКВД, Народный комиссариат внутренних дел, magyar átírásban Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel, az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve volt a Szovjetunióban 1934 és 1946 között), a hozzátartozó a SZMERS (a Смерть шпионам! – Halál a kémekre! elnevezés rövidítése, szovjet katonai kémelhárítás) és más szovjet büntető egységeknek a katonaköteles magyar és német férfiak, majd a jóvátételi munkára mozgósított német nők és férfiak begyűjtésére, internálására, deportálására, munkatáborokba szállítására irányuló tiszogató hadművelete. Nem kerülhető meg a kérdés politikai háttérének a vizsgálata sem, így a szükséges mélységben vizsgálom a Kárpátalja területi hovatartozásának ügyében folyt szovjet-csehszlovák diplomáciai küzdelmet, illetve bemutatni a térség korai szovjetizálásának sajátosságait is.

A kutatás fontos célja volt, hogy valós kép alakuljon ki a szovjet NKVD által felügyelt Hadifogoly- és Internáltügyi (Fő)Parancsnoksághoz tartozó (UPVI/GUPVI) hadifogoly-táborrendszerbe a 4. Ukrán Front 0036. számú, 1944. november 13-i határozata alapján elhurcolt, hadifogolyként kezelt kárpátaljai magyar és német polgári személyek, a frontról hazatért, majd begyűjtött magyar katonák mostoha sorsáról, a veszteségekről. Kiindulópontként fontos leszögeznünk, hogy a hadifogoly- és internáltügyi kérdés nem rokonítható, és nem azonos a Szovjet Állami Védelmi Bizottság (GKO SZSZSZR) 7161. számú, 1944. december 16-ai rendelete értelmében jóvátételi munkára mozgósított németek (18–30 év közötti nők és 17–45 év közötti férfiak) ügyével, akik a fogolytáborokhoz viszonyítva lazábban őrzött, jobb életkörülményeket biztosító munkászászlóaljakban dolgoztak. Külön figyelmet kapott az NKVD 0016. számú, 1945. január 11-én kelt rendelet értelmében tömegesen letartóztatott – a területi, járási, községi, szervezetekben, intézményekben stb. dolgozó tisztségviselők (akiknek életkorára nem voltak tekintettel) - ügye, akik a csehszlovák, majd a Volosin-féle (Karpatszka Ukrajna), végül az újabb magyar közigazgatás idején felelős állami/polgári beosztásban, képviselőként, stb. tevékenykedtek.

Az értekezés egyik fejezetében vizsgálom a Kárpátalja lakosságát is érintő GULAG-kérdést, amelynek keretében nyílt politikai kirakatpercek és zárt tárgyalások során a rendkívüli bíróság, a „trojka” (az NKVD Különleges Tanácsa) és a Vörös Hadsereg (különben helyesen: szovjet hadsereg) katonai törvényszékének ítélete ezreket kényszerített kényszermunkatáborokba. Nem utolsó sorban bemutatom és értékelem a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1034. számú

határozatát, amely 1946. január 15-től Kárpátalját is érintően német és magyar családok Szibériába történő kitelepítését rendelte el. Ezzel a döntéssel a vizsgált térségből 3 ezer személyt deportáltak a szibériai Tyumeny környékére. Véleményem szerint a felkutatott és tudományos alaposággal feldolgozott dokumentumok évtizedes tabukat döntenek meg. Munkámban valós képet nyújtva a népirtás és a szovjetizálás körülményeiről a kárpátaljai magyar és német közösség sorstragédiáját a korszak történelmébe beágyazottan vizsgáltam.

2. AZ ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLT FORRÁSAI ÉS FELDOLGOZÁSOK

A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság 1944. évi internálása Ukrajnában csak a rendszerváltás után válhatott a tudományos kutatás tárgyává. Fontos megjegyezni, hogy az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete támogatásával 2007-ben megjelent 4192 bibliográfiai tételt tartalmazó gyűjtemény (*Repressziók Ukrajnában /1917-1990/ tudományos segédanyagok bibliográfiai mutatója /Перспекції в Україні (1917-1990 рр.) Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники Бабіч Е. К., Патока В.В., Київ „СМОЛОСКИП”, 2007.*) összeállítói a kárpátaljai magyarság elhurcolását taglaló ukrán és magyar nyelvű publikációkról nem vettek tudomást.

A hivatalos szervek a rendszerváltást megelőző korszakban, de a peresztrojka és a glasznosztij idején is mindent elkövetnek, hogy az internálásra vonatkozó levéltári forrásokat zárolják, és azok kutatását akadályozzák.

A magyarok és németek erőszakos internálásának körülményeit vizsgálva, megállapítható: a rendszerváltásig a hivatalos ukrán, orosz és a magyar történetírásban teljesen tabutéma volt, a későbbiekben született irodalom pedig erősen hiányos.

A szovjethatalom alatt jelent meg az első kárpátaljai hivatalos okmánytár, a hat kötetes *Шляхом Жовтня* (Október útján) 1957–1965 között, amely meglehetősen célzatos, mert a dokumentumokat elsősorban ideológiai szempontok alapján válogatták össze. Az összeállítók ügyeltek arra, hogy a helyi magyarság és németiség elleni megtorlást, illetve hatósági megkülönböztetést tanúsító 1944–1946. évi dokumentumok ne kerüljenek nyilvánosságra. Néhány ezzel kapcsolatos adat, utalás mégis felfedezhető, amelyekhez nem szükséges megjegyzést fűznünk.

1. számú okmány. A szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én kiadott rendeletéből, Ungvár: „*Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz és ukrán nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba.*”²

125. számú okmány: Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára előadói beszédében olyan magyarokról is szólt, akiket a közéletből „*ki kell rekeszteni*”³

147. sz. okmány. Idézet (a salánki községi népbizottság jelentéséből: „*Azért nincs elegendő munkáskéz a faluban, és ez a helyzet csak akkor fog javulni, ha az emberek, akik a magyar hadsereg katonái voltak és most munkatáborban dolgoznak, újra hazatérnek...*”⁴

A kárpátaljai magyar férfiak internálásának ügyét elsőként Kovács Vilmos (1927–1977), vidékünk letehetségesebb írója, költője, polgárjogi harcosa a *Holnap is élünk* című (1965) regényében érintette. Könyvét a megjelenés után röviddel, a szovjet hatóságok kivonatták a kereskedelmi forgalomból, majd a könyvtárakból is: „*a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Az ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap, és sehol senki. Sőt egyeseknek halálhíre is jött.*”⁵

A helyi magyarság tragédiája az is, hogy a durva hatósági megkülönböztetés hatására (de amiatt is, hogy ne hurcolják el őket), sokan félelmükben szlováknak, ukránnak vallották magukat, illetve íratták be családtagjaikat, pedig e nyelvet nem is beszélték.

Több mint négy évtizednek kellett eltelnie, hogy *Kárpáti Igaz Szó* című megyei napilap 1988. november 15-i számának vezércikke az olvasói levelek kapcsán, először említse meg az 1944. őszi megtorlás következményeit. „*Tucatnyi aláírással ellátott beadvánnyal kopogtatott be szerkesztőségünkbe N. Jenő uzsgorodi lakos, aki a felszabadulást követően a terület határain túl sokadmagával nehéz fizikai munkát végzett. Erről korábban még beszélni sem volt ildomos, s Nagy Jenő és társai természetesen igazolást sem kaptak arról, hány hónap „munkaviszonyuk” volt. (...) Kérjük a szerkesztőséget, hogy legyenek a segítségünkre – állt a Beadvány végén. – (...) ha igazolást kapnánk, nyugdíj-kiegészítésért folyamodnánk.*” (Az olvasó kérdez, bírál, javasol...).

Természetesen a „malenkij robot” tényét tagadó kommunista veteránok is megszólaltak a korabeli sajtókiadványokban. A *Kommunizmus Zászlaja* című nagyszülősi hetilap 1989. október 10-i számában egy Klavgyija Zabroda nevű párttag nagy bajnak tartotta azt, hogy „*vannak olyan emberek, akik különböző rágalmatokat terjesztenek, mondván, hogy 1944-ben minden magyar nemzetiségű férfit elhurcoltak. Az ilyen és hasonló rémhír nem más, mint az ellenségeskedés szítására tett kísérlet, méghozzá nemzetiségi alapon.*”

A Mihail Gorbacsov nevéhez fűződő korszak második felében a hatalom álláspontja szerint nem az állam-szocialista időszakot, hanem a sztálini személyi kultuszt terheli a felelősség. Ukrajna függetlenségének kikiáltása utáni vezető politikusok, történészek egybehangzó véleménye: a kizárólagos kommunista hatalomgyakorlásra és a diktatórikus törvénytelenségre épülő bolsevik rendszer kiépítéséért a szovjethatalom egykori pártvezetői a felelősek. A politikai múlttal szembenező, rendszerváltó értelmiség erkölcsi ítélete kimondta: az Ukrajna népei ellen elkövetett népirtásokért, embertelen bűnökért nincs és nem is lehet társadalmi megbocsátás, az áldozatok hozzátartozóit erkölcsi és anyagi jóvátételben kell részesíteni.

Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb számban jelennek meg, válnak megismerhetővé a kommunista bűnöket leleplező művek. A családi érintettség miatt – munkatáborban volt Édesapám, és több nagybátyám – 1986-ban megkezdett feltáró munka eredményeként több forrásgyűjteményt, ismeretterjesztő kiadványt, történelmi szociográfiai tanulmányt jelentethetem meg, amelyekre eddig számos ukrainai és magyarországi kutató is hivatkozott. Mindezekből következően értekezésem elsősorban az eddig fellelt korabeli szovjet dokumentumokra, az elhurcolást, a lágeréletet túlélők vissza-émlékezéseit elemző alap kutatásokra épül.

Az értekezés forrásainak első nagy jelentőséggel bíró okmány-gyűjteményének birtokosa a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL/ЗОДА). Itt helyezték el a Kárpátukrainai (más néven: Zakarpatszka Ukrajina) Néptanács (Narodna Rada Zakarpatszka Ukrajina) 1944–1946 között keletkezett irat-együttesét (fondját). Az átmeneti államalakulat központi vezetősége, minisztériumai és főosztályai által kiadott rendeletek, körlevelek, határozatok, jelentések, beszámolók, stb. közül a kutatás szempontjából a legértékesebb ügyirat-csomó a „hadifogolytáborban tartózkodók névsora”, amelyben a civil – nem katona - internáltakat is „hadifogolyként” említik. Ivan Turjanica, a Kárpátukrainai Néptanács elnökének utasítására az akkori járási/körzeti bizottságok 1945-ben körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzőinek, amelyben kimutatást követeltek a település férfilakosságának hollétéről. Válaszul a körlevelekre, Kárpátalja valamennyi települése 2 példányban futárokkal küldte be az 1945. július 2–10. között összeállított (magyar, ukrán/orosz nyelven, ténylegesen írógéppel és kézzel írt) névsorokat. A névsorok elemzésénél sok hiányosságot fedeztem fel. Így például a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több település listájáról hiányzik

a fogolytáborok neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok ekkor még nem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat, illetve mi lett a sorsa a magyar hadseregbe besorozott, frontra került férfiaknak.

A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1., illetve 2. számú listát állítottak össze. Az elsők azok szerepelnek, akik katonai szolgálatra a magyar hadseregbe vonultak be, illetve ezen feltüntették azt is, hogy melyik településről, katonai táborhelyről érkezett tőlük és róluk a legutolsó levél vagy más információ. A második listára azoknak a neve került, akiket a szolvai és szabbori gyűjtőlágerekbe hurcoltak. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a nevekhez kapcsolódó lágerek pontos helyszíne több esetben nehezen, vagy egyáltalán nem azonosítható. Mindezekről függetlenül az Ivan Turjanica által vezetett Kárpátukrajnai Néptanács ezekkel a listákkal a központi szovjet hatóság képviselőit kívánták meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, azokat bizonyíthatóan szovjet hadifogolytáborokban őrzik, s ezért kérelmezik a hazatérésüket, mert égetően szükség van a munkáskezerekre.

Ugyancsak a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzik az elhurcoltak hazatérésének ügyében a katonai közigazgatáshoz, a megyei néptanácsokhoz intézett hatósági, lakossági kérvényeket, beadványokat, egyéni és csoportos leveleket is. Itt jegyezzük meg, hogy a kárpátaljai internáltakról és a hadifoglyokról a legpontosabb adatokat feltehetően akkor kapnánk, ha betekinthetnénk például a 4. Ukrán Front hadműveleti irattárába, amely az eredeti listákat is tartalmazza. Sajnos, ezek a dokumentumok eddig nem kerültek elő.

A Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagjaként a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár anyagain kívül feldolgoztuk és felhasználtuk a KGB Kárpátaljai Főosztálya, a Szovjetunió Belügyminisztériuma Kárpátaljai Főosztálya, a SZKP Kárpátaljai Területi Bizottsága archívumának 1944–1955 között keletkezett iratanyagát, amelyek a kárpátaljai magyarság és németység elleni megtorlásra, a politikai perekre vonatkoznak. A levéltári források fontosabb anyagaiból eddig több gyűjtemény jelent meg: A „malenykij robot” dokumentumokban (1997), illetve a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv ukrán nyelvű dokumentumköteteiben (Воз’єднання (1998), Тернистий шлях до України (2007), Карпатська Україна, т. 1-2. (2009-2010), Закарпатські венгри и немцы: интернирование и депортационные процессы. 1944-1955 гг. и др.). stb.)

A több évig tartó gyűjtőmunka kiterjedt több olyan, a szakemberek számára is nehezen hozzáférhető levéltárra, mint az Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив – РГВА), illetve az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации – ЦАМО РФ). Az itt található anyagok a kutatás szempontjából megkerülhetetlen forrásnak számítanak. A rendszerváltás után több kulcsfontosságú döntéseket tartalmazó dokumentumot hoztunk nyilvánosságra, elsősorban azokat, amelyek titkosságát feloldották.

Szerkesztőbizottsági tagként vettem részt, egy közel félezer olyan levéltári dokumentumot tartalmazó ukrán-orosz gyűjtemény kiadásának előkészítésében, amelynek összeállító-főszerkesztője Alekszej Korszun ukrán történész volt. A határozatok többsége a 4. Ukrán Front, az NKVD, a SZMERS és más belügyi alakulatoknak, főtiszteknek Kárpátalján a helyi lakossággal szemben elkövetett háborús bűnös cselekedeteire is fényt derít. A 800 oldalas kiadvány⁶ többek között tartalmazza azokat a perdöntő okmányokat is, amelyek meggyőző adatokkal, nevekkel alátámasztva bizonyítják az 1944 őszi és különösen 1945 elején a szovjet katonai hatóságok és megtorló egységek (NKVD, SZMERS és más belügyi alakulatok) által elkövetett törvénytelenéseket. A kötet megjelentetése az első olyan kísérlet, amelyben annak érdekében gyűjtöttük össze és rendszereztük a legfőbb levéltári adatokat, hogy rávilágítsunk azokra a - szovjet kormány és az állambiztonsági szervek, valamint a 4. Ukrán Front katonai parancsnoksága és a helyi kommunista párt közreműködésével végrehajtott - deportálási folyamatokra, melyeknek kárpátaljai lakosok tízezrei estek áldozatul. E munkában azokat az eddig nyilvánosságra még nem hozott levéltári adatokat használtuk fel, amelyek az Oroszországi Föderáció levéltáraiból kerültek elő. Számos dokumentumot, gyakran csak nagy nehézségek árán, a kárpátaljai biztonsági szolgálat és a Belügyminisztérium archívumából, az állami levéltárból, illetve magángyűjtőktől sikerült beszerezni. A feltárt adatok alapján, nyomon követhetőek a háború utáni időszak tragikus kárpátaljai eseményei.

Figyelembe vettem és tanulmányoztam az orosz levéltárak által kiadott dokumentumgyűjteményeket is, amelyekben a már említett iratórzó központi állami intézmények, kormánysszervek, minisztériumok, diplomáciai, katonai testületek, a regionális szervezetek fondjaiból, a hadifoglyok és internáltak személyi dossziéiból, a táborparancsnokságok jelentéseiből, levelezéseiből, rendeleteiből, határozataiból adtak közre különböző tematika szerinti válogatásokat. (Isztorija sztálinizskogo GULAGa. Konyec 1920-

pervaja polovina 1950 godov. Szobranijje dokumentov v szemi tomáh (2004), Vengerszkije vojenijeplenov v SZSZSZR (2005), Sztalinszkije deportaciji 1928-1953.. Dokumenti (2005), stb.)

A Szolyvai Emlékparkbizottság (SZEpb) archívuma több mint 300 adatközlő, túlélő feljegyzett közleményével, memoár-gyűjteménnyel, veszteség-listákkal, lágerben keletkezett levelekkel és lágerversekkel, stb. rendelkezik. Sajátos adatbázisa a fentiekén túl értékes információkat tartalmaz.

A fentebb említett forrásokon kívül az értekezés elkészítésekor elsősorban az orosz, ukrán, valamint az idegen és magyar nyelvű szakirodalomra, illetve a korszakot tanulmányozó történészek egyes megállapításaira is hivatkoztam, amelyekből a további kutatómunkámhoz sok módszertani segítséget kaptam.

A felsorolt irattárakban őrzött források és a túlélők körében gyűjtött adatok alapján a korábban megválaszolatlan kérdések döntő többségére választ kaptam. Ismereteimet – többek között – a pécsi Német Kör szervezésében a Donyec-medencei, az Urál-hegység környéki munkatáborokban és lágerek színhelyén folytatott kutatásiam eredményeivel egészítettem ki.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB FEJEZETEI, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Az értekezés két, egymástól jól elkülöníthető részre osztható. Amíg az első részben (*A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben*) a történelmi események vizsgálatára helyeztem a hangsúlyt, addig a másodikban (*A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalon*) részletes leírását adom annak a 137 település személyi veszteségeinek, amelyek érintettek az 1944–1946. évi elhurcolásokban.

Az első rész alfejezeteiben ismertetem a „malenykij robot” kutatástörténeti előzményeit, áttekintem a téma orosz, ukrán, magyar vonatkozású historiográfiáját, a rendszerváltás után keletkezett fontosabb szakirodalmát, amelyek számos tekintetben új megvilágításba helyezik a térség történelmét.

A felkutatott orosz levéltári anyagok alapján önálló fejezetben mutatom be a kárpátaljai magyarság 1944–1946. évi tragédiáját. A történelmi áttekintésem elején ismertetem Kárpátalja szovjet hadsereg általi elfoglalásának - Magyarországon szinte ismeretlen - katonapolitikai előzményeit. Adatokkal bizonyítom, hogy az Állami Védelmi Bizottság 1944. július 30-án kimondottan arra a célra állította fel a 4. Ukrán Frontot, hogy megvalósítsa az elfoglalt Kárpátalja

szovjetizálását. Megállapítottam, hogy Kárpátalja bolsevizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának a terve Moszkvában készült a Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint. Az így született terveket az NKVD főrendezésében, a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt, és az általuk létrehozott átmeneti bábállam, Zakarpatszka Ukrajina közreműködésével hajtották végre.

Az internálás megszervezésében kulcsszerepet játszott Ivan Turjanica, a kárpátaljai kommunisták vezetője, az 1. csehszlovák hadtest korábbi politikai tisztje, az NKVD ügynöke, aki 1944. október 28-án Munkácson találkozott a 4. Ukrán Front vezetőivel. Itt indítványozták a „hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását”, illetve fogadták el a későbbiekben Fagyjejev vezérőrnagy, az NKVD osztagok parancsnoka által beterjesztett javaslatot. Ez utóbbi szerint a magyar és német lakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. Ezt követően, 1944. november 12-i ülésén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa Petrov hadseregtábornok aláírásával végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os szigorúan titkos rendeletet. A kilenc pontból álló dokumentum a magyar és a németajkú lakossággal szemben a „kollektív bűnösség és büntetés elvének” kárpátaljai alkalmazását írta elő.

Az internálás lebonyolításának lépésről lépésre kidolgozott és megvalósított részletei közül kiemelendő, hogy a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai november 13-ig összeírták a 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű személyeket, valamint korábban a rendőrség és csendőrség kötelékében szolgálatot teljesítő egyéneket. A parancsot, amelynek értelmében a jelentkezés határideje november 16-a volt, magyar nyelvre is lefordították, és minden településen kifüggesztették. A helyhatóságok vezetői a lakosság félrevezetésére a „háromnapos munkára”, hidak, utak javítására való felhívást köztölték azzal a nyomatékkel, hogy a jelentkezőknek háromnapos ételmelet és meleg öltözetet kell magukhoz venni. A második jegyzékbe vételt november 18-ára hirdették meg, de a szökések megakadályozására a megelőző estétől minden településen kijárási tilalmat vezettek be. Ezt követően november 18–20. között zajlott le a magyarok elhurcolása a szolvai gyűjtőtáborba.

Az általam megvizsgált moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár dokumentumaiból kiderül, hogy az elhurcolással kapcsolatos műveleteket, a közreműködő fegyveres egységek felkészítését a Sztálin pártfőtitkár bizalmi köréhez tartozó L. Mehlsiz vezérezredes irányította. A különböző összesítő hadijelentések és az azokhoz csatolt kimutatások elemzésével jól nyomon

követhető az internálás folyamata, beazonosíthatóak a végrehajtást szervező szovjet tisztek, pártfunkcionáriusok nevei, a táblázatokban pedig nemzeti-ségre és személyi állapotra lebontva megtalálhatóak a pontos számadatok is.

Az értekezés külön alfejezetében foglalkozom az 1944. november 26-i munkácsi kongresszussal, és annak visszásaival. A sebtében megválasztott küldötteknek a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának a nyomására, arról kellett döntést hozniuk, hogy kérik Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. Idézünk az 1945 júniusában magyar nyelvre is lefordított, akkor elfogadott *Manifesztaból*⁷, amely több helyen nyílt és rejtett magyarellenes kijelentéseket is tartalmaz: „*A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német-magyar fasiszták jármát. Ukrán földön véget ért a több száz éves idegen elnyomás.*”⁸ Bemutatom a magyarság viszonyulását a munkácsi kiáltványhoz. Ennek kapcsán megemlítem azokat a történéseket is, akik munkáikban hamis érvek alapján azt állítják, hogy Kárpátalja egykor Ukrajna szerzes része volt. A magyar polgárjogi aktivisták későbbi tiltakozásai a Manifeszta vádló kitételei ellen válasz nélkül maradtak, sőt a Kiáltványt mind a mai napig hivatalos dokumentumnak tekintik.

Részletesen foglalkozom az 1944–1946. évi elhurcolásokat megelőző, és az azt követő általános politikai hangulattal, hogy miként zajlott az önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe és a csehszlovák hadtestbe. Kitérek az Ivan Turjanica bábállamának fegyveres egységei által Kárpátaljáról, a 4. Ukrán Front védelme alatt szervezett kelet-magyarországi, kelet-szlovákiai, valamint a Romániához tartozó máramarosi elhurcolásokra és területfoglalásokra, amelyekről a szláv történelemírás mélyen hallgat. Dokumentumokkal alátámasztott külön alfejezetben mutatom be a csehszlovák közigazgatás és a megszálló szovjet kommunista hatóságok képviselőinek Kárpátalja hovartartozására vonatkozó versengését. A két fél éles propagandaháborút vívott a területen. Amíg a csehszlovákok František Nimec irányításával az 1938 előtti közigazgatási rend visszaállítását hirdették, addig a kommunisták, Ivan Turjanica vezetésével az Ukrajnával való „újraegyesülés” és a Szovjetunióhoz való csatlakozás mellett szálltak síkra. A Kárpátaljára visszatért csehszlovák közigazgatás az 1944. május 8-i londoni csehszlovák–szovjet megállapodás alapján biztos volt a helyzetében, amit csak a decemberi események, ezek között az Eduard Beneš köztársasági elnöknek küldött levél változtatott meg; ebben ugyanis bejelentették Kárpánton túli Ukrajna kilépését Csehszlovákia kötelékéből. Az is tény, hogy Beneš, 1939 és 1945 között több ízben felajánlotta Kárpátalja területét Sztálinnak, aki azt el is fogadta. Ez bizonyítja, hogy az „újraegyesülés” megrendezése a szovjethata-

lom részéről csupán a figyelmet elterelő színjáték volt, amely sok ezer ártatlan ember életébe került. A terület Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásának egyezményét 1945. június 29-én írták alá.

Külön fejezetben mutatom be a magyarok tragikus sorsában osztozó német férfiak és nők kényszermunkára történt mozgósítását. Az általam közzétett adatok magukért beszélnek. 1941-ben 13244 németajkú személy élt Kárpátalján, 1946-ban már csak 2398 fő. Az ÁVB/GKO 7161. számú, 1944. december 16-án kiadott rendelete értelmében ugyanis a 17–45 év közötti német férfiakat és 18–30 év közötti nőket a Donyec-medence, illetve az Urál-hegység bányásztelepüléseire hurcolták. Az 1946. január 15-én kiadott 1034. számú rendelet Kárpátalján mintegy 3 ezer német család kitelepítését irányozta elő.

A levéltári dokumentumok elemzése során külön alfejezetbe kíváncskozott a szovjetellenes elemek felkutatásának, letartóztatásának, továbbá a magyar, német, ruszin és ukrán vezető értelmiségiek fizikai megsemmisítésének a kérdése. A kiművelt emberfők letartóztatását 1945. január 11-én kezdték meg az SZSZKSZ NKVD N-0016. sz. rendelete alapján. Január 19. és február 17. között 2352 személy került őrizetbe, akiből 412 főt a SZMERS, a katonai elhárítási osztályára hurcoltak, ahol feltehetően az azonnali kivégzés várt rájuk. Ahogyan kifejtettem: Sztálin, a nemzetközi jogértelmezés szerint elítélendő népiártást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégeztette, internáltatta azokat a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román származású értelmiségieket, akik 1938–1944 között a saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el. A szovjet igazságszolgáltatás törvénytelen alkalmazása a megtorló intézmények vezetőinek szabad kezét adott ahhoz, hogy leszámoljanak a „nép ellenségeivel.” Például csak az Ungváron felállított Rendkívüli Bíróság 1945–1947 között, mintegy 100 halálos ítéletet hozott. Valamennyit kegyelmi eljárás nélkül végrehajtották. A rendszerváltás után a koholt vád alapján kivégzetteket rehabilitálták.

A levéltári anyagok alapján külön foglalkozom a 4. Ukrán Front hadifogolyátvevő-, illetve gyűjtőtáboraival, azok létrehozásával, működtetésével és embertelen körülményeivel. Minden részletre kiterjedően vizsgálom és értékelem a hírhedt 2. számú szolyvai és a 22. számú sztarij szambori hadifogoly-gyűjtőtáborra vonatkozó, eddig feltárt forrásokat, dokumentumokat. Kárpátalja legnagyobb – 8 000-10 000 fő befogadására alkalmas – fogolybegyűjtő létesítményét Szolyván, a Magyar Királyi Honvédség egykori kaszárnyájában alakították ki. Volt időszak, amikor közel 20 000 hadifoglyot zsúfoltak össze, ezért nem meglepő, hogy már 1944. december 12. és 1945. január 1. között egészségügyi zárlatot rendeltek el a kitört

flekktifusz járvány miatt. Az elhalálozások számának rohamos emelkedéséről, valamint a helyzet javítására tett intézkedésekről 1944. december 20. és 30. között Mocsalov őrnagy, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője, több mint húsz jelentést küldött az NKVD felettes szerveihez. A szolyvai táborba zsúfolt hadifoglyok és internáltak helyzete azonban alig javult. Mint az ismertett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderült, a szolyvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat elsősorban a járvány, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos-, illetve gyógyszerhiány, a kimerítő munka, a foglyok számára kiutalt élelmiszereknek a táborvezetés és az őrség általi elmulasztása okozta. Akik a gyűjtőhelyek borzalmaival túléltek, azokat a Szovjetunió különböző területein létrehozott kényszermunka táboraiba szállították.

Munkámban természetesen a hazatérés kérdésével is foglalkozom, ezért külön kitérek az 1945-től az elhurcoltak hazaengedését sürgető civil kérvények és hatósági beadványok elemzésére. Az internáltak/deportáltak utolsó csoportjai csak az 1955. évi amnesztiarendelet után térhettek vissza otthonaikba. A 25 ezer (más adatok szerint 30–50 ezer) kárpátaljai internáltból körülbelül 20 ezren (más adatok szerint 34 ezer fő) tért haza, több mint 7 ezer személy (más adatok szerint 16 ezer fő) névtelen sírokban nyugszanak.

Az előre megtervezett népirtással a sztálini hatóságok elérték céljukat. Mindezt statisztikai adatok is alátámasztják: amíg az 1941. évi népszámlálás szerint 245 286 magyar élt Kárpátalján, addig 1946-ban már csak 134 558 fő. Ez nem kevesebb, mint 45%-os csökkenést jelentett. Ennél végzetesebb fogyás - 81, illetve 91% - csak a német és a zsidó nemzetiségűek körében volt. Az utóbbiak vesztesége a legnagyobb: amíg 1941-ben 78 272 izraelita vallású és 13 244 németajkú személy élt vidékünkön, addig 1946-ban már csak 6 998 zsidó és 2 398 német nemzetiségű. A náciizmusnak és a sztálinizmusnak együttesen 106 000 kárpátaljai lakos esett áldozatul.

A szovjetunióbeli kényszermunka lágerekbe elhurcolt magyar és német férfiaknak a becsült száma az egyes történészek, illetve a téma szakemberei szerint igen eltérő. Az újabb adatok azt jelzik, hogy az NKVD jelentéseiben megadott 22 951 főnél mindenképpen nagyobb, de a köztudatban elterjedt 40 000 áldozatnál jelentősen kisebb szám a valós. Véleményünk szerint 28 és 30 ezer fő között lehet, amely azonban a tragikus esemény lélektani hatásait semmivel sem enyhíti. A halálozás aránya 20-30%-ra becsülhető. Nagy részük disztrófiában (*dystrophia*, *dystrophia alimentaris*), illetve a hiányos táplálkozás miatt végelgyengülésben, továbbá flekktifuszban (*typhus exanthematicus*) és fagyhalál következtében halt meg.

Az 1959. évi első kárpátaljai szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 ezer fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát jó érzékelhető a kárpátaljai magyarság súlyos vesztesége, mert többségük nemzőképes életkorban volt.

KÖVETKEZTETÉSEK:

A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

- a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a csehszlovák terület-szerző törekvések útjában volt;
- a kárpátaljai magyarságot és németiséget kollektív büntetés sújtotta;
- a kényszermunkások iránti általános szovjet igény;
- a magyar és német etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;
- etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló helyi szovjet-ukrán politikai törekvés.

Az értekezés II. fejezetében településekre lebontva adom közre a kárpátaljai magyarság veszteséglistáját, amelyet az évek folyamán közel két-száz adatközlő közreműködésével állítottam össze. Az eddig azonosított mintegy 7 ezer mártír nevét már felvették a településeken felállított emlékművekre és a szolymai emlékpark márványtábláira. A veszteséglistákból az is kiolvasható, hogy napjainkban demográfiai, gazdasági és politikai tekintetben sokkal előbbre tartana a kárpátaljai magyar és német közösség, ha sikerült volna elkerülnie az internálással járó népiirtást.

ÖSSZEGZÉS A TUDOMÁNYOS MUNKA LEGFONTOSABB EREDMÉNYEIRŐL, HASZNOSULÁSI LEHETŐSÉGEIRŐL

A jelen értekezés 25 év kutatómunka eredményeit összegzi. Az, hogy a kutatás során sikerült a munkában vázolt eredményekhez eljutni, számos magyar, ukrán, orosz és más nemzetiségű tudományos szakember, a légereket megjárt túlélők, illetve a fogoly-temetőkben nyugvó mártírok hozzátartozói együttműködésének „gyümölcse”, akiktől erkölcsi támogatást, biztatást, szakmai segítséget, és ami lényeges, az értekezésemhez értékes, eddig magyarul nem közölt adatok hatalmas tárházát kaptam. Dolgozatomban hiteles levéltári dokumentumokra hivatkozva megneveztem a sztálinista diktatúra rémtettei-

nek kárpátaljai elkövetőit, végrehajtóit. A legutóbbi felmérések szerint a sztálinisták által kollektív bűnösséggel megvádolt, megtizedelt ukrajnai/kárpátaljai népcsoportok körében már nincsen bosszúvágy, azonban a dokumentált és feltárt rémtettek mindmáig sem tudják feldolgozni, kiváltó okát értelmezni és kibeszélni, de nem tudnak sem felejtani, sem pedig megbocsátani.

Mint kutató, szakmai vitát folytattam a pártdiktatúra elkötelezett híveivel (magyar és nem magyar képviselőivel) akik a rendszerváltást megelőzően, de azután is akadályozták az igazság feltárását, kimondását. Nevezett személyek ebben a szellemi küzdelemben alulmaradtak, erkölcsi vereséget szenvedtek. Ugyanakkor az ukrajnai, az orosz történelemírás porondjára lépő új szereplőkkel, a nemzeti és liberális történelemferdítőkkel tovább folyik az izszipbirkózás – főleg azokkal, akik a történelem kényes kérdéseit elhallgatják, kiforgatják. Például a kárpátaljai történelem tankönyvekből, honismereti olvasókönyvekből hiányzik egy olyan fejezet, amely a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben 1944 novemberében elkövetett sztálini megtorlásról és népiirtásról átfogó, elfogulatlan és valóságghű értékelést adna, de ilyet más ukrán kiadványok sem tartalmaznak. Ezért is fontos, hogy minél több, a dolgozatomhoz hasonló munka szülessen (ezek kiadvány formájában napvilágot lássanak), hogy a tárgyalt korszak még meglévő fehér foltjait eltüntessük.

1.) Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű, amely a háborúvesztést követően a kárpátaljai magyarok, németek ellen 1944 november végén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa szervezésében végrehajtott internálásokkal foglalkozik. Ezekkel a sorstragédiákkal eddig sem magyar, sem idegen nyelven ilyen alaposan és mélységig senki sem foglalkozott. Az értekezés olyan ukrajnai és oroszországi levéltári forrásokat, továbbá az internálás-problémakör kutatástörténetére, a hadifogolytáborok és a GULAG-büntetőtáborok különbözőségét és több egykori helyszínét (Donyec-medence, Ural-térség stb.) vizsgáló és más alap kutatásokra épülő adatokat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a II. világháború alatt a szovjet had- és pártvezetőség területfoglaló törekvéseinek, politikájának objektív megítéléséhez, illetve Kárpátalja – sok ártatlan emberi áldozattal, etnikai tisztogatással járó - szovjetizálásáról korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.

2.) Másrészt fontos kihangsúlyozni, hogy teljes részletességgel került bemutatásra az NKVD tisztogatási, begyűjtési akciója, amelynek egyes momentumairól jelen disszertációban lehet először magyar nyelvre fordított

forrásokat olvasni. A jövőben további levéltári kutatást igényel az internáltak személyi dossziéinak vizsgálata, feldolgozása a különböző gyűjtő-elosztók, hadifogolylágerek, kényszermunkatáborok embertelen körülményeinek tükrében, amely azonban már meghaladta e disszertáció keretét.

3.) Az értekezésben első alkalommal kerestem és kaptam választ azokra a sokakat foglalkoztató, de elhallgatott kérdésekre, hogy a szovjet politikusok, pártfunkcionáriusok, tábornokok, tisztok és főtisztek közül, nevesítve, kik is szervezték és hajtották végre a megtorlásokat a kárpátjai magyar, német, ruszin és más etnikai közösségekben. Bűnösségük megállapítást nyert, mert meggondolatlan, megalapozatlan katonai intézkedésükkel hihetetlenül magas halálozási arányokat idéztek elő a civil internáltak körében. Állításaimat a települések hiteles veszteséglistáival támasztom alá, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy a fronton jóval kevesebben estek el. Másrészt a legyengült civilek többsége együtt raboskodott a testileg, lelkiileg edzett katonafoglyokkal, a lágerből hazakerült túlélők között is több volt az egykori baka, mint a civil.

4.) A Kárpát-medencében először az általam irányított kutatási programban készült a teljességre törekvő összefoglaló kimutatás és nevesített veszteséglista a kárpátjai internáltakról, a II. világháború áldozatairól, a koncepciók perekben elítélt, lágerbe hurcolt, illetve „lefejezett értelmiség” képviselőiről. A 25 éves kutatás egyik kézzelfogható eredménye, hogy szervezésünkben a térség egykori gyűjtőlágerének tömegsírjain felépült a Szolyvai Emlékpark, amelynek félkör alakú emlékfalán a magyarlakta településekről több ezer elhurcolt és a sztálini légerekben odahalt magyar és német személy neve olvasható. A parkban épült Mártírok Kápolnájában a „malenkij robot”-tal kapcsolatban eddig feltárt fontosabb dokumentumokból nyílt állandó kiállítás. Az emlékpark azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti és zarándokhelye lett. Hasonló emlékjelek létesültek a magyar- és németlakta településeken is.

5.) Az értekezés hiteles tényanyaga hozzájárul az eddigi feldolgozásokban, különböző ideológiákkal átítatott publikációkban, népszerűsítő cikkekben fellelhető pontatlanságok és történelemferdítő, hamis tények megcáfolásához, amelyeket célirányosan „helyeztek” el a köztudatban, s zavarták az objektív tisztánlátást. Az értekezés rámutat a két emberiségellenes ideológia, a nácizmus és a kommunizmus káros voltára. Mindkét totalitárius diktatúra áldozatainak száma a vizsgált térségben több ezerre, Európa szintjén is több millióra tehető. A dolgozat hozzá kíván járulni ahhoz az

európai akcióhoz, hogy a történészek, illetve a holokauszt-tagadó, „malenykij robot”- és GULAG-tagadó csoportok is egyformán értékeljék a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit.

6.) Tekintettel a külhoni magyarság, a magyar-ukrán-orosz kapcsolatok XX. század eleji történetére, valamint a téma különlegessége iránt külföldön is megnyilvánuló szakmai érdeklődésre, céloom az értekezés angol és ukrán-orosz nyelven történő megjelentetése.

4. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT FONTOSABB KÖZLEMÉNYEK JEGYZÉKE

ÖNÁLLÓ KÖNYVEK:

Egyetlen bűnük magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 328 p.

This book is dedicated to the memory of all Hungarian men and women, victims of Stalinist tyranny in Transcarpathia. *GENOCIDE THE TRAGEDY OF THE HUNGARIANS OF TRANSCARPATHIA* They were born Hungarian: that was their only crime! A BOOK OF RECOLLECTION OF THE VICTIMS OF STALINISM IN TRANSCARPATHIA (1944 - 1946), Edited by Dupka György. Published by Patent-Intermix, Ungvár-Budapest. 215 p. FOREWORD TO THE ENGLISH VERSION: S.J. Magyarody (Toronto). Digitális változata angol nyelven: http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

„Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1955. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. 168 p.

Kárpátaljai magyar GULAG-LEXIKON. Lefejezett értelmiség 1944-1959. (116 szócikk), Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999. 116. p.

„Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944 -2004. (Közreadott dokumentumok, 126 település veszteség-listája), Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004. 108. p.

A veszteség-lista tárolt változata: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=28&book_id=310 (2008.)

„Népiünk temetője: Szolyva” Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A

szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944-1945. Tanulmány. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Beregszász, 2009. 53. p. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=40&book_id=341 (2009.)

A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.) Szolyvai Emlékparkbizottság - Intermix Kiadó, Ungvár - Budapest, 2012. 376. p.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/10900/10996/10996.pdf> (2012.)

www.kmmi.org.ua/...pdf/215-Dupka-Gyorgy-A-mi-golgotank.pdf (2012.)

„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában. (Történelmi szociográfia. Fotók, archív felvételek: Fuchs Andrea, térképrészletek, felvételek: dr. Havasi János), Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. Utánnyomás: Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. 224. p.

Tárolt változatok: <http://mek.oszk.hu/11300/11392/index.phtml#> (2013)

http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409 (2013.)

TÁRSSZERZŐS KÖNYVEK

Botlik József - Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991.* Mandátum Kiadó, Univerzum Kiadó. Budapest - Szeged, 1991. 300 p.

Botlik József - Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. 1993. 359 p.

Dupka György – Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997. 164. p.

Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes...” 1944-1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Melléklet: válogatás Dupka György és Kovács Elemér felvételeiből (28 fotó). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009. 7-33. p.

Tárolt változatok: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>, http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212 (2009.)

SZERKESZTETT/ÖSSZEÁLLÍTOTT KÖTETEK

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini lágeremből 1944-1957. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót, a kronológiát írta. Dupka György. Intermix Kft., Ungvár-Budapest, 1992. 84 p.

„Élő történelem” Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944-1992), Dupka György közreadásában, utószóval. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. 120 p.

Nagy Jenő: *Megaláztatásban* (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszen). Magnófelvétel alapján lejegyezte: Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992. 100 p.

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágeremből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Második bővített kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 85 p.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОПСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС... Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. 780 p.

KÖTETBEN, ÉVKÖNYVBEN, SAJTÓKIADVÁNYBAN MEGJELENT FONTOSABB TANULMÁNYOK

A lágerballadák. Dupka György gyűjtéséből. – In: *Küzdőtér*.(Szeged). A JATE Galiba kör társadalomtudományi kiadványa. 1988. 2. szám.

Lágerversek 1944-ből. Bevezető: Dupka György. In: *Évgyűrűk '90.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1991. (74–78. p.)

Zakarpatszka Ukrajina államiságának létrejötte. A magyar férfilakosság deportálása /1944 novemberében./, (Társszerző: Botlik József). – In: *Szívárvány.* Irodalmi, művészeti és kritikai szemle. Szerk. Mózsai Ferenc. (Chicago), (29.) X. évf. 1989. Október, (123–131. p.)

Kárpátaljai magyar férfilakosság deportálása. 1944. november. (Függelékkel). – In: *Szabolcs-Szatmári Szemle.* (Nyíregyháza), 1989/4. sz. (369–378. p.)

Szolyva 1944. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. In: *Hatodik Síp* (Ungvár). 1989. augusztus. Próbaszám, (17–18. p.)

Юрій Дупко: Из життя угорського населення Закарпаття з часу визволення краю, або ж кривди які спіткали угорців області через сталінсько – брежнєвську національну політику. In: Молодь Закарпаття, 1990. 22 грудня.

Юрій Дупко, Олексій Корсун: Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ. In: Новини Закарпаття, 1991. N-146-147. 3 серпня.

Юрій Дупко, Олексій Корсун: Скорбная память Свалявы. In: Единство, N-32, 1991. 3 августа.

Юрій Дупко, Олексій Корсун: Сталінські депортації угорців. In: Новини Закарпаття, 1991. 9 серпня.

Юрій Дупко: *Про мого товариша, яким я його знаю.* (З нагоди 60-річчя з дня народження Корсуна О. М.) In: Срібна Земля, 1996, N-21. 8 червня.

Levelek a szolyvai lágerből. In: A 20. századi magánlevelek nyelvi világa. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Szerk.: Balázs Géza és Grétsy László. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest, 2003. (30–44. p.)

A sztálini hordák rabszolgaszedő razziai a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: Singer Zsuzsa. *Nyomok a lelkekben.* A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. Tanulmány. KMMI – füzetek VII. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Beregszász. 2010. (52–55.p.)

A sztálini hordák rabszolgaszedő razziai a magyarok és németek körében. Reflexiók szomorú évfordulóinkra. In: Együtt. Szerk. Vári Fábián László. (Ungvár), 2010/1. sz. (49–55. p.)

Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez. (Részletek egy készülő monográfiából). In: Együtt, 2011/3. sz. (63–69. p.)

65 éve történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája.) In: Együtt, 2012/1. sz. (66–73. p.)

1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje. In: Együtt, 2012/2. sz. (82–92. p.)

Még egyszer a lágerköltészetről. In: Együtt, 2013/1. (84-94. p.)

Kárpátaljai magyarok és németek elhurcolása. In: Szemelvények a Gulágok memoár-irodalmából. Ártatlan magyar és német áldozatok sorsa a Gulágokon és a „malenykij robot” táboraiban. Összeállította, szerkesztette: Zsíros Sándor tanár, a Gulágkutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Kiadta a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013. (15–18. p.)

Utószó. A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-

1955). In: „Messze voltam és fogságban, nagy Oroszországban...” magyarországi németek szovjet kényszer munkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet. Szerkesztette Márkus Beáta. Kiadta a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013. (348-362. p.)

Az elhurcolás 70. évfordulójának küszöbén. In: Együtt, 2013/6. (85–105. p.)

PUBLIKÁLT FONTOSABB KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

A kárpátaljai magyarok, németek és más nemzetiségű férfiak elhurcolásának politikai körülményeiről, következményeiről (Beregszász, 1989. november 18.) In: A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai. Nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, 1989. november 18. Szervező: A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. *Egyetlen bűnük magyarságunk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. (198–202. p.)

A magyarok sztálini deportációja (Дердь Дупко (Ужгород, Україна): *Сталінські депортації угорців*) (Київ, 14-16 квітня 2005 р.) - In: *Magyar-ukrán közös múlt és jelen.* (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодні)/ Nemzetközi tudományos konferencia anyagai. (2005. április 14-16.) Відповідальний редактор: Смолий В.А. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006. (A konferencia anyagai egy kiadványba szerkesztve, ukrán változata: (228-230. p.), magyar változata (221–223.p.)*Hány ezer ártatlanul elhurcolt magyar és német vére szárad a sztálinista vezetők lelkén...* (Beregszász, 2010. november 19.) In: „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” címmel rendezett I. nemzetközi konferencia a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre projektje alapján, Beregszász, 2010. november 19. In: Emlékezés a sztálinizmus áldozataira. Trianoni Szemle (Budapest), 2011/1. sz. (37-39. p.)

Tárolt változata: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=98 (2010.)

Elvázott autonómiatörekvések Kárpátalján 1918-1992. Tézisek egy tanulmányból (2010. február 26.) In: *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”.* Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). (Ebből 111 oldal magyarul és 79 oldal ukránul közreadott tanulmányok, előadások.) A kiadványt összeállította, szerkesztette: Zubánics László. Ungvár-Budapest, 2011. (71-77. p.)

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=353 (2011.)

KUTATÓCSOPORTBAN TEREPGYAKORLATON

2009. június 26.–2009. július 4. Kutatócsoportban terepgyakorlaton az *Utak a gyökerekhez* c. pályázat (*Polgári lakosság internálása „malenykij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt) **az EU EACEA támogatásával** a malenkij robotosok nyomában Donyeck és Luganszk megyékben a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében. A csoport több mint ezer kilométernyi utat megtéve a következő helyiségeket kereste fel: *Donyeck (Sztalino), Makejevka, Ilovajszk-Sirokoe (Szpartak); Zugresz; Sahtyorszk (Katik), Kantarna; Gorlovka; Luganszk (Vorosilovgrád), Sztahanov (Kagyijevka), Lutugino; Uszpenka; Perevalszk (Parkamona), Krasznyj Lucs; Novij Donbasz.* A helyi szemtanúk bevonásával felkeresték, azonosították és dokumentálták az említett településeken gyakor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket.

Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

2011. május 4-9. Kutatócsoportban terepgyakorlaton *Erdélyben. „Itt volt a végállomás”* című uniós pályázat részeként és a „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” című projekt keretein belül a kutatók, túlélők a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör szervezésében végiglátogatták, azonosították és dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol elosztó és gyűjtőtáborok voltak: *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszében, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár, Arad.* 2011-2012 között a pécsi Német Kör hasonló kegyeleti és emlékező utat szervezett Vajdaság (Szabadka, Zombor) Felvidék és Kárpátalja területére, azonosították, dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol gyűjtőlágerek, lágertemetők voltak. <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

2012. június 29.–július 10. Kegyeleti és kutatóút az Ural térségébe az EU EACEA támogatásával. A magyar és német malenykij robotosok, hadifoglyok, koncepciós perek által elítélt politikai foglyok nyomában, oda-vissza 10 ezer kilométernyi utat megtéve a következő oroszországi térségeket kereste fel: Perm megye (*Perm*), Szverdlovszk megye (*Jekatyerinburg*), Cseljabinszk megye (*Cseljabinszk*), Baskírföld (*Ufa*) térségében a pécsi Német Kör szervezésében. A felsorolt területeken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor, civil internált- és hadifogoly temetőt azonosítottak, dokumentáltak.

Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=2> (2012), <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural>(2012).

EGYÉВ

Олексій Корсун: Завдяки Юрієві Дупко в нашій історії стало менше „біли плям”.

Ін: Новини Закарпаття, 2012. N-44-45. 21 травня.

Havasi János – Jurkovichs János: *Idegen ég alatt.* (Urál térségi légerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged. 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

ЦІНА ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ЖИВИХ. фільм-реквієм. Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944-1955 рр. Фільм-реквієм. 2014 рік. (48,57). Ідея: Зіґхард Рашдорф та Михайло Товт. Автор сценарію та тексту: Оксана Головчук. Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців Im Auftrage Sieghard Raschdorf & Ludmila Kononovitch. <https://www.youtube.com/watch?v=gclOz8mk8I> (2014)

JEGYZETEK:

¹ 2014. szeptember 19. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskolájában (Témavezető: Dr. Horváth Miklós.) Dupka György megvédte doktori (PhD) disszertációját summa cum laude (legnagyobb dicséret, színjeles) minősítéssel. Az értekezésével 25 éves kutatómunkát zárt le. 70 esztendőre vette kezdetét a magyar és német civilek internálása, a nevezett közösségek megtizedelés, népirtása. Összefoglaló munkájával az áldozatok emléke előtt tisztelleg.

² Шляхом Жовтня. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 15-16.p.

³ Шляхом Жовтня. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 208.p.

⁴ Шляхом Жовтня. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 263.p.

⁵ Kovács Vilmos: Holnap is élünk. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965. 27. p.

⁶ A „Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944-1955 között” című, túlzás nélkül rendhagyó és korszakalkotó, 780 oldalas dokumentációs könyv ukrán adatai: “Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. Корсун. Редакційна колегія: З.М. Кіzman, Ю.Ю. Дупко, А.М. Фукс. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с.

⁷ 1944. november 26-án Munkácson a Manifesztumot egyhangúlag elfogadta a Zakarpatzka-ukrajnai Népbizottságok első kongresszusa.

⁸ Munkás Újság (Ungvár), 1945. június 3.